

representativiteten i det använda och onekligen sköra källmaterialet.

Det kanske intressantaste bidraget står i stället den vid Berkeley verksamma historikern Carla Hesse för, som i »Revolutionary Rousseaus» har gått igenom utgåvorna av Rousseau i revolutionens Frankrike. Övertygande kan hon, efter att på vägen ha korrigerat föreställningen att Rousseaus *Du Contrat Social* före revolutionen var föga spridd, visa hur stort och allsidigt intresset för hans skrifter var bland revolutionsärens fransmän. Man läste inte bara hans *Du contrat social* utan lika väl *Émile* och *Julie ou Nouvelle Héloïse*, och likaledes gick de samlade utgåvorna av hans verk mycket bra. Sammanlagt utgavs mellan 1789 och 1800 mer än två hundra Rousseautryck, vilket lågt räknat skulle motsvara 200 000 exemplar. Hesse visar också hur upplagorna fördelade sig på tryckorter och format, där de mindre formaten till sitt lägre pris företrädesvis riktade sig till en bredare publik. Det är sådan här grundlig bokhistorisk forskning som idé- och kulturhistorisk forskning behöver för att inte spinna ut i obevisbara hypoteser.

Jakob Christensson

Lars-Johan Stiernstedt, *Vår man i Rom. Överintendenten Carl Fredric Fredenheims italienska resa 1787–1790*, Stockholm, 2004 (383 s).

Som kulturpersonlighet, skriver Stiernstedt, kunde Fredenheim inte »mäta sig med storheter som Sergel, Masreliez, Desprez och Carl August Ehrensvärd, men han var den kunnige och energiske Fredenheim och det är vackert så» (s 9). Och visst har Fredenheim länge stått i skuggan av tidens kulturspetsar. Till skaran av gustavianska italienfarare kan Gjørwell fogas; hans verksamhet (däribland hans bildningsresa) har behandlats av Ursula Sjöberg, som förtjänar att nämnas i sammanhanget. I Fredenheims digra register är det också på hans Italienresa åren 1787 till 1790 som Stiernstedt fokuserar. De efterlämnade resedagböckerna bildar utgångspunkt.

Resultatet är en spännande läsning med inblickar i 1700-talets kulturhistoria, å ena sidan i det Norden som Fredenheim kom ifrån, å andra sidan det Italien som han kom till med dess klassiska miljöer, än inhysta i gallerier och bibliotek, än begravda under aska och

jord. Boken är vackert paketerad och särskilt bildhanteringen kan framhållas. Men det är också en svårfångad bok. Framställningen är inte konventionellt vetenskaplig (boken är en utveckling av en licentiatavhandling från 1969) och fastän författaren med den åran öser ur en veritabel guldgruva, presenteras stoffet tämligen obehandlat; ehuru rikhaltig guldmalm får läsaren själv, utan närmare handledning, extrahera klimparna (för de finns där sannerligen).

Boken kan karakteriseras som en kommenterad källpublikation i urval; utdrag ur dagboken varvas med förklarande kommentarer om personer, platser och händelser. Med undantag för en inledande biografisk översikt och tre avslutande kapitel om Fredenheims arbeten i Pompeji och Rom samt resans resultat, är upplägget kronologiskt och styrt av dagboken. Resan och dess etapper skildras i fem kapitel: från resan genom Sverige, Tyskland och Österrike till Italien, via vistelsen i Rom, avstickaren till Neapel, åter till Rom och – slutligen – hemresan.

Dagboken är den stora behållningen. Utöver dråpligheter kring knäckta hjulaxlar, protestantens avsmak för katolska mirakler och hetlevrade tjänare som under morgontoiletten drar kniv mot sin herre, har Fredenheims anteckningar något att ge för de flesta. Undertecknad får sitt numismatiska lystmäte av samlaren Fredenheim som aldrig tycks underlåta att registrera medaljer och mynt (att planscher ur Gustav III:s ofullbordade medaljhistoria spreds i Europa var en nyhet, s 67) och skildringarna av det napoletanska hovet decenniet innan Napoleon vräkte allt över ända är fantastiska. Lägg därtill de personer och platser som passerar i revy – i persongalleriet finns välkända gestalter som Piranesi och kardinal de Bernis, och resans etapper inkluderar hov och salonger från Köpenhamn i norr till Vatikanen i söder liksom de begynnande utgrävningarna i Pompeji och Forum Romanum.

Men där finns också anledningar till invändningar. Direkt störande skönhetsfläckar är författarens oklädsamt många åberopanden av sina egna arbeten och andras omnämnanden av dem, de långa okommenterade citaten ur sentida verk samt de bitvis slarviga hänvisningarna till tidigare forskning (en artikel av Christian Laine refereras exempelvis med hänvisning till en anmälan i dagspress, s 199).

Vid sidan av dessa formmässiga problem kan två mer innehållsliga invändningar anföras. Den första avser materialet. Dagboken är som sagt givande, men diskussionen kring den lyser med sin frånvaro. Fastän

det finns långa sviter av till synes obruten källpublikation är det uppenbart att ett urval gjorts; somligt har tagits med, annat har valts bort. Påtagligt blir urvalet i kapitlet om hemresan. Författaren talar om anteckningar i »tusentals ark i oktav- och kvartoförmåt», men begränsar sig till »ett subjektivt urval» av dem (s 257). Det hade varit önskvärt med en samlad diskussion kring källan som helhet och ett tydliggörande av de motiv som styr urvalet. Författaren fokuserar uppenbarligen på vistelsen i Rom, men varför resan till Rom ges utrymme (58 sidor med källpublicering dag för dag) och inte resan därifrån (blott 21 sidor med sporadisk källpublicering) förblir obesvarat.

En andra invändning avser kommentarerna. De är lärda och välskrivna, men förmår inte tillhandahålla det större sammanhanget kring Fredenheim och hans resa. Snarare än att ta läsaren i handen genom en problematiserande och styrande kommentering, blir det ett lapp-täcke av utläggningar där de övergripande sammanhangen stundom förloras i disparata utläggningar. Det blir då upp till läsaren att plocka fram guldklimparna. Ett exempel på hur dagboken ger kittlande men lösryckta ledtrådar är frågan om resans syfte. Titeln *Vår man i Rom* är välvald, och den antyder att Fredenheim utöver personliga bildningsmotiv reser på kungligt uppdrag. Uppdragets beståndsdelar framträder ett efter ett i läsningen – att skapa marknader för svensk koppar och järn, att knyta kontakter samt att införskaffa konst – men de hade kunnat fördjupas i fastare form. En sammanställning och bearbetning av den in- och utgående korrespondens som Fredenheim redovisar hade kunnat ge mycket.

Jag får ett bestämt intryck av att Fredenheim reste som en officiell förlängning av majestätet – han är bokstavligen Gustav III:s man i Europa – och att han fungerade som ett slags tentakel som sänts ut för att odla de kontakter som kungen skapat under sin resa åren tidigare. Fredenheim stod brevlades i kontakt med kungen, delade ut kungliga gåvor till prominenta personer (medaljer, snusdosor, porträtt med mera), och förmedlade på plats brev från och till majestätet. Flertalet av de högt uppsatta personer som tog emot honom (furstar, furstinnor, påvar, kardinaler och ministrar) ekar likaledes av Gustav III:s egen resa. Visst kan man med författaren imponeras av Fredenheims »förmåga att knyta kontakter» och det »rätt märkliga kontaktnät» han skapade (s 223), och likaledes förvånas över att en lågadlig tjänsteman tas emot så storslaget. Men var det hans kontaktnät? Eller var det kungens?

Fredenheim reser med dörröppnande rekommendationsbrev från sin uppdragsgivare (de omnämns ofta), och gång efter annan framträder han som just kunglig budbärare i kungens spår med hälsningar och gåvor i bagaget. Kanske har jag fel – kanske läser jag in för mycket – men denna facett i rollen som Vår man i Rom hade varit värd att fördjupas.

Det skall understrykas att boken förtjänar sin plats i hyllan. Värdet i källpublikationen skall återigen framhållas. Som läsare vill man alltid ha mer, inte minst när intressanta förhållanden passerar okommenterade och dröjer sig kvar som retfulla frågetecken i marginalen. Mellan pärmarna ryms förvisso inte en djuplodande analys med svar på alla frågor, men väl ett tankeväckande kondensat av 1700-talet: konsten och konstnärerna, hoven och maktmänniskorna, platserna och resenärerna, det dolda (somligt begravt under aska) och det uppenbarade samt viljan att upptäcka, kategorisera och nedteckna. Och visst är det vackert så.

Mikael Alm

Saint-Simon, *Minnen från Ludvig XIV:s hov 1691-1723*. Urval, översättning och inledning av Stig Strömholm. Atlantis, Stockholm 2005 (584 s.).

När »gubben Stille», huvudpersonen Arvid Stjärnbloms tilltänkte svärfar i Hjalmar Söderbergs klassiska roman *Den allvarsamma leken*, hastigt avlidit genom en olyckshändelse tröstas Arvid av vännen Markel: »Han var gammal, och vi måste alla dö. 'Nästan alla', som Ludvig XIV:s hovpredikant försiktigtvis tillade, då han såg att kungens ansikte mulnade...»

Oavsett om det rör sig om en händelse hämtad från *la petite histoire* som med åren förvandlats till anekdot, eller vice versa, så påminner episoden om att den enväldige franske kungens död, när den omsider inträffade, efter inte mindre än 64 års först formellt, senare i högsta grad reellt regeringsinnehav, inte bara kom oväntat utan också innebar något oerhört, som levde kvar även i det (bildade) svenska folkminnet ännu 200 år senare.

I dag, när minnet av Solkonungen och hans hov är på väg att helt blekna bort, är det extra välkommet att Stig Strömholm gripit sig an den väldiga uppgiften att aktualisera honom och hans epok genom att översätta och presentera valda delar av det ojämförliga tidsdoku-